

Maja Volk Živković

LUTAJUĆI PIRINEJIMA

Filmski festivali u Troji i Valjadolidu

Kada sam se u januaru ove godine prijavila za žiri međunarodne filmske kritike FIPRESCI na internacionalnom filmskom festivalu u Troji, u prvi mah sam pomislila da je u pitanju Mala Azija. Ne, odmah su me obavestili, Troja u Portugaliji. Troja u Portugaliji? Da, i ima veze sa drevnim Odisejem, kao sto ćeće već videti...

Od januara do prvih dana juna mnogo toga se dogodilo i Troja je u mojim mislima potpuno zaboravljena. Onda je u pauzi između dva bombardovanja zazvonio telefon i generalni sekretar FIPRESCI-ja, gospodin Klaus Eder, me je lično obavestio da me očekuju u Troji kao člana žirija. Tada otpočinje Odiseja, frenetična dnevna veza između Portugalije, Budimpešte, Berlina i Beograda, moje odbijanje, moje prihvatanje, novo odbijanje i odluka pada zaista u poslednji čas, jer se direktorka festivala, gospoda Fernanda Silva više zauzela oko mog dolaska nego oko samog programa festivala. Konačno, i portugalska ambasada u Budimpešti popušta pred pritiscima (umešani su bili i diplomatе iz brazilske ambasade), daje mi vizu, ja pod sirenama prelazim Pančevački most, i u sasvim nadrealnom raspoloženju, odlazim sa velikom misijom da održim prikladan patriotski govor prilikom uručenja nagrada, dok pored mene promiču subotičke oranice po kojima nestvarno beli Lipicaneri filmski gaze, vukući plugove...

Kolika je žarka želja organizatora bila da se pojavi treći član žirija, sa ratom zahvaćenog Balkana, okićen prigodnim bedževima iz Knez Mihailove ulice, uvidela sam odmah po dolasku u Lizbou (Lisabon) jer je svim zaposlenima neskriveno i iskreno pao kamen sa srca, pri samom izgovaranju mog imena... pri tom su me svi saosećajno ubedivali da Portugalija, iako članica NATO-a, nije učestvovala direktno u razaranju Jugoslavije... no, to je već druga priča... kojoj pripada i vozač festivalskog kombija, nekadašnji vojnik mirovnih snaga u Bosni.

Dakle, festival u Troji nije više u Troji. Troja je malo, neprivlačno letovalište, sačinjeno od tri hotela i dve plaže, s pogledom na pitoreskni kamenolom, preko puta Lisabonske rivijere kojom dominira gradić Setubal. Pre nekoliko godina, organizatori su bili prinuđeni da prebace preko moreuza festival, ne bi li se održao, ali su radi tradicije, sačuvali Trojansko ime. Tako se festival održava u Setubalu, u prvoj nedelji juna, 50 kilometara od Lisabona, kad se pređe najduži viseći most u Evropi, dug 14 kilometara, na kome je snimljen za Ginisovu knjigu rekorda, najduži ručak na svetu, od čitavih 8 kilometara stolova i tanjira (koje je posle, u reklami, oprala jedna jedina boca deterdženta za pranje sudova)...

Kako je u postojećoj ligi svetskih filmskih festivala, u borbi za goste, filmove, autore i novinare osnovno pitanje – identitet i svrha festivala, mali se opredeljuju za takozvane specijalizovane festivalske programe. Troja je jedan od dva filmska festivala u Portugaliji, okrenut takozvanim malim ili regionalnim kinemografijama, onih regija čija produkcija igranih filmova ne prelazi godišnje broj od 12 realizovanih projekata. Zanimljiva koncepcija za filmske sladokusce i sve one koji su željni filmova koje možda nikada više neće videti, ali kako takvim programom pridobiti publiku? Tako što su pod regionalnom kinematografijom ubrojane i oblasti Bretanja, Škotska, Vels, Katalonija, Baskija, Crna Gora, Kavkaz, Anadolija itd., pored zemalja sa malom kinematografijom kao što su Švajcarska ili Austrija, Argentina ili Bolivija. Organizatori u Troji su ponudili i vise sadržaja: pored zvanične selekcije i programa kratkih igranih filmova, tu je i sekcija Čovek i priroda, zatim vrlo zanimljiv program nezavisnog američkog filma, omaž reditelju Frančesku Rosiju, ciklus novog holandskog filma, izbor debitantskih filmova i prateći program kratkih filmova iz Izraelske filmske škole Sema Spigla. Svi programi su imali i svoje žirije, tako da je u jednom momentu izgledalo da ima više članova žirija od same publike u sali...

Intima, šarm i neposrednost ovog festivala, za razliku od velike Kanske lige, leži u činjenici da su svi gosti smešteni u istom hotelu, da nisu preopterećeni filmovima, da su se organizatori potrudili da osmisle boravak spajajući turizam i film i omogućujući neposredan kontakt sa stvaraocima, gde su pres konferencije zapravo neformalni razgovori sa rediteljem za šankom posle projekcija. Dnevna razmena mišljenja, ideja, opservacija i utisaka između članova glavnog žirija, kojim je predsedavao Bob Swaim, katoličkog žirija OCIC i FIPRESCI-ja je nešto što se ne sreće na drugim filmskim smotrama.

Troja je idealno mesto za razbijanje filmskih predrasuda i mesto gde se ipak mogu doneti neki globalni zaključci vezani za borbu malih kinemografija da opstanu na tržištu velikih. U Troji je moguće da katolički žiri svoje nagrade dodeli mlađom nemačkom Irancu Farhadu Yawariju za zaista predivni film *Delfini*, turskom filmu, naizgled krhkog, ali neobično snažne rediteljke Yesim

Ustaoglu *Putovanje za suncem* proglašavajući hrišćanskim duhom opštu ljubav i humanizam... No, pre svega, u Troji treba istaći jedinstvenu potrebu malih da na filmu progovore svojim regionalnim, manjinskim jezicima: tako smo čuli stari Velški u sukobu sa Jidišom velških Jevreja, u pobedničkom filmu *Solomon i Gaenor* reditelja Pola Morisona, škotski upotrebljen i izgovoren u FIPRESCI-jevom pobedničkom filmu *Uterivač dugova* mладог Entonija Nilsona je takav da zahteva posebne titlove na engleskom jeziku. Katalonski u filmu *Venture Ponsa Voljeni voli*, romanski u švajcarskom filmu *Rat brdana* Fransisa Rosera, bretonski, flamanski jezik, argentinsko i bolivijsko narečje španskog, brazilski portugalski ili narečje jednog udaljenog islandskog ostrva, samo su neki od neobičnog i živopisnog jezičkog miljea koji određuje ovaj festival.

Neminovna preokupacija regionalnih autora je, pored egzotike lokalnih jezika – politička borba za nezavisnost, data bilo kroz isticanje istorijskih posebnosti (švajcarski i velški film) bilo isticanjem posebne kulture življenja (Katalonija, Škotska), bilo pak potrebom za restauracijom pojma bratstvo, (turski film o prijateljstvu Kurda i Turčina i ruski o ruskom vojniku i čečenskoj mlađi). Određivanje naciona vezano je i za istorijsku građu – tako smo saznali o ratničkim veštinama Švajcaraca za vreme Napoleona (prilično patetična vojna čarka, u oblandi ljubavne priče, sa ciljem da nas ubedi u sposobnost Švajcaraca da ne budu uvek neutralni – ili – politički angažovan film, ako znate činjenicu da je Švajcarska podeljena ne samo na kantone već na brda i doline i uzbudena dilemom oko integrisanja u evropsku zajednicu), zatim o rasizmu siromašnih, Velških rudara prema bogatim, separatističkim Jevrejima u vreme velike krize i šarmantnim dolaskom tehnologije u zabito bolivijsko selo u filmu *Dan kada je tišina zamrla* Paola Agasija.

Sama zvanična selekcija festivala bila je toliko raznorodna da je teško uhvatiti nit ili kriterijume selektora – u istoj korpi našli su se bajkovite tuniske *Ženske priče* autorke Faride Benlyazid, *Tirolski junaci*, neuspela, neukusna parodija na tirolske filmove iz šezdesetih austrijskog reditelja Niku Lista, ozbiljni i vizuelno superiorni *Sekal mora umreti* češkog reditelja Vladimira Mihaleka, islandska *Igra Agusta Gudmundsona*, koji je pokazao da u odsustvu i ne posedovanju muzičkih instrumenata čak i na nepristupačnim Islandskim ostrvima, nepredviđenim za ljudske kolonije, svadba može da se odvija uz *glamočko gluho kolo*, kao i argentinski *Svetionik* Eduarda Minjone i već pomenuți škotski, velški i bolivijski film...

Druga tužna činjenica, koja povezuje i evropski i nezavisni američki film je podatak da je nezavisnim autorima širom sveta potrebno najmanje četiri godine od predaje teksta do realizacije filma i da je takav, pravi autorski film, zaista, plod nepojmljivog entuzijazma. Upoznala sam američke autore (među kojima je i još jedan Kopola, rođeni brat Nikolasa Kejdža, sinovac Frencisa Forda)

koji su svoje filmove snimali bukvalno uz pomoć kreditnih kartica, čekajući danima da se neko umilostivi i da im da besplatno montažu na par sati, i tako mesecima i godinama. Videla sam kako svoj reklamni materijal američka rediteljka Šeron Pauers sama deli po ulicama vukući za rukav potencijalnu publiku da pređe ulicu i dode na projekciju. Čula sam kako se dovijaju da sakupe novac i s kojim se sve preprekama suočavaju u pripremama filma. I svuda ista priča: moljakanja, obijanja pragova ministarstva i državnih organa, fondacija i preduzeća. Ponekad su odjavne špice sa sponzorima duže od samog filma... I bi mi nekako lakše. U grupi nezavisnih američkih autora, čiji filmovi, na žalost, u većini slučajeva balansiraju na ivici diletantizma, treba izdvojiti debitantsko ostvarenje kalifornijske rediteljke Šeron Pauers, *Taksi igračica*, kao čistu priču o jednoj usamljenoj ženi, nekadašnjoj dečjoj Mis Teksasa, koja prolazi kroz krizu srednjih godina.

U selekciji debitantskih ostvarenja, izdvaja se i tematski vrlo zanimljiv film irsko-američkog autora Pola Kvina *To je moj otac* gde, u paralelnim isprepletanim pričama prošlosti i sadašnjosti, jedan američki profesor odlazi u Irsku, u potrazi za ocem koga nikada nije upoznao. Kontrast današnje Irske i američkog duha, dat je na vrlo svež i autentičan način. Pobednik u ovoj kategoriji, bio je već pomenuti film *Hati (Slon* – setimo se pukovnika Hatija iz Diznijeve *Knjige o džungli*), bretonskog reditelja Filipa Gotjea, čija lična općinjenost Indijom objašnjava taj, nama daleki, svet na manje folkloran način, ali sa više pravog saosećanja, gorčine i istinskog poznavanja u jednostavnoj priči o prijateljstvu dečaka i slona.

Treća priča je susret sa Lisabonom koji je i sam bio glavni lik tolikih filmova. Nekadašnja kulturna prestonica Evrope, grad EXPO-a, čije su sve fasade u plavičastim azulezo pločicama, sa stepenicama i tužnom muzikom fada, muzejom gitare, drvenim starodrevnim tramvajima i dostignućima dvadeset prvog veka, i dalje je živi svedok davnašnjeg evropskog grča: na istom Pirinejskom poluostrvu, dve zemlje, jedna prilično ogoljena, bezvodna, prostrana, druga planinska, zelena i divlja, dva naroda, dva jezika i dva moreplovca. Uspeh Vaska de Game i činjenica da je Portugalija prva pronašla zlatni put do Indije, direktno je prouzrokovao kompleks Španije i pritisak na Kristobala Kolona da pronade tu istu Indiju. Avaj, pronađena je Amerika, jednog lošeg dana, kako piše na mom bedžu, i počela je nova istorija sveta. Toliko Odiseja na jednom mestu, nije ni čudo da su Portugalcii bili ubedeni da je pravi Odisej krenuo baš iz njihove Troje..., a sve se to oseća u samom disanju grada – još su tu prisutne i kolonije, bez obzira što su bivše, i činjenica da stotine miliona ljudi širom sveta, od Brazila do Indonezije govori taj mali Portugalski jezik... mene je cela zemlja neodoljivo podsetila na Šumadiju, sa brdima, zelenilom, šumama. Jedino su ulice popločane opalim cvetovima sa, meni nepoznatih, ljubičastih drveta koje sam jedan jedini put u životu videla na ulicama Sidneja...

Da li treba reći da mi je dodelu nagrada i predviđeni govor, tako lepo uvežban na portugalskom, pokvario mir na Balkanu, na kome su mi svi gosti festivala pojedinačno čestitali?

Povratak u podjednako irealnu domovinu, žanrovske je sasvim izmešten iz ove filmske priče...

Proćiće još nekoliko meseci prinudnog mirovanja (ratni stres je uzeo svoj danak u vidu koksaki virusa na mom srcu), Venecijanski i Moskovski festival, i Odisejev duh će me ponovo odvesti put Pirineja – ovog puta na međunarodnu nedelju filma u Valjadolidu, srcu španske oblasti Kastilje i Leona. Istim peštaškim putem krenuću, krajem oktobra, put španske Šumadije i kako reče Hulijan, direktor radio Valjadolida, u španski Čačak...

Oblast Kastilje i Leona drži nekoliko evropskih rekorda, od kojih su neki uočljivi i na samim ulicama Valjadolida: to je najveća regija u Evropi, sa najmanjim natalitetom u Evropi, najdužim životnim vekom stanovnika u Evropi i najmanje naseljena u celoj našoj Evropi... da li su ti rekordi međusobno povezani? Da li su Kastiljanci dugovečni zato što nemaju dece ili zato što žive na maslinovom ulju? No, to je, znate već, sasvim druga priča... priča o staroj prestonici Španije, u kojoj su, prirodno, živeli i sam Kristobal Kolon (Zašto ga mi zovemo Kolumbo, i dalje mi je nejasno) i slavni Migel de Servantes, čiji dom odiše arapskim duhom, neodoljivo nalik nekoj begovskoj kući iz Andrićeve *Na Drini ćuprije...*

SEMINCI, ili nedelja međunarodnog filma u Valjadolidu, vrlo je važna karika u festivalskom lancu – to je zapravo festival festivala, zlatni presek Kana i Venecije, smotra sa velikim brojem filmova, ali ipak, manje frenetična ili socijalno raslojena kao u Kanu ili Veneciji. Po tri projekcije svakog filma, u osam bioskopskih sala širom grada, od ujutru do uveče, omogućavaju planiranje i uvid u skoro sve filmove. Istina, socijalno druženje među gostima festivala svedeno je na retka sretanja prilikom trčanja od jednog bioskopa do drugog, ili gotovo neodrživih dogovora oko brzih ručkova u fantastičnim valjadolidskim restoranima gde primaju festivalske bonove, tako da čovek ostaje suočen sam sa filmom koji gleda...

Draž SEMINCIJA čine prateći programi koji imaju za cilj da spajaju prošlost i sadašnjost na najbolji mogući način. Zvanični program, ciklus *Istorija*, ove godine sa podvučenom političkom porukom *Da se ne zaboravi*, posvećen žrtvama španskog gradanskog rata, zatim ciklus *Tačka susreta*, gde se susreću zaista raznorodni filmovi, od Velsovog *Semena zla* iz 1958 godine, preko poludokumentarnog filma *Hati Filipa Gotijea*, o dečaku, dreseru slonova u Indiji, českog *Povratka idiota* Saše Gideona, inače člana međunarodnog glavnog žirija, *Sijamsko crvena*, bizarni film australijskog autora Džona Polsona, čiji je

producent takođe bio član žirija, do *Noćnog voza* irskog reditelja Džona Linča i *Tako su se smejali* Đanija Amelija, dobitnika Venecijanskog Lava ove godine.

Poseban omaž je dat američkom scenografu Aleksandru Trauneru čiji opus od 2 filma godišnje tokom 60 godina rada, čini mnoge slavne filmske živote ništavnim. Imena reditelja s kojima je radio od Hauarda Hoksa, Orsona Velsa, Marsela Karnea, Bili Vajldera, do naslova filmova (*Slatka Irma*, *Apartman*, *Privatan život Šerloka Holmsa*, *Zemlja faraona*, *Deca raja*, *Otelo*), uz izložbu scenografskih skica koja svedoči, pre svega, o velikom slikaru, čiji je talent bio u službi filma 60 godina, i prikazivanje samih filmova učinio je da doživimo jedan vremenski fenomen – gledajući istog dana kanskog pobednika *Rozetu* i *Privatan život Šerloka Holmsa* osetila sam se vrlo čudno – kao da se u vremenskom vrtlogu u poslednjih dvadeset godina ovog veka, usput izgubilo osećanje zadovoljstva pravljenja i bavljenja filmom – prenaglašena frustracija današnjeg autorskog filma apsolutno gubi suprotstavljeni lakoći življena kojom odišu stari filmovi. Traunerov ciklus ovenčan je i luksuznim izdanjem posebne knjige, posvećene njegovom scenografskom i slikarskom radu.

Organizatorima treba odati priznanje i stoga što svake godine omaž daju i nekom velikom scenarističkom imenu – ove godine slavio se u Valjadolidu Haime Savari, španski scenarista i reditelj poznat širom Južne Amerike i Pirineja, od šezdesetih pa do danas... na žalost, njegov opus je prilično nepoznat izvan latino hispanskog kruga.

U obnovljenom i zaista impresivnom baroknom teatru *Kalderon*, festival je počeo projekcijom filma *Iskrena priča* (*The straight story*) Dejvida Linča, van konkurenциje. Kao aduti festivala, reklamirani su filmovi *Odneće nas veter* Abasa Kjarostamija, inače dobitnika ovogodišnjeg Gran Prija žirija u Veneciji, *Nova koza* Emili Delez, (nagrada medunarodne kritike u Kanu) i, naravno, dobitnik kanske Zlatne Palme kao i nagrade za najbolju žensku ulogu, belgijski film *Rozeta*, braće Dardan, koji je, van konkurenциje, zatvorio festival... No, i pored velikih najava i gomile nagrada, Nedelju filma u Valjadolidu su obeležili neki sasvim drugi filmovi: *Zemlja čuda* Majkla Vinterbotoma, do sada svakako njegov najbolji film, *Samovo leto* Spajka Lija, agresivno snimljen, duhovit i brutalan film nostalгије o ludim osamdesetim godinama, kada je serijski ubica harao Bruklinom, zatim *Kukujiro No Natsu*, u Valjadolidu dobro poznatog japanskog reditelja Takeši Kitana, kome je prošle godine upriličena retrospektiva i sasvim zaslужeni pobednik festivala, britanski *Istok je istok*, debitantsko delo Damijena O'Donela, o problemima englesko-pakistanske zajednice pedesetih u Engleskoj. Duhovit, nepretenciozan film, kojim je opet, mnogo toga rečeno na račun britanskog rasizma, mešanih brakova, odnosa različitih generacija, i postavljeno ono večno pitanje: da li se kao emigrant integrisati u novu sredinu ili, pak, nastaviti sa tradicijom predaka...

Što se tiče samog španskog filma, selekcijom je superiorno dominirao Pedro Almodovar, kao moralni pobednik Kana, filmom *Sve o mojoj majci*. Sredinom festivala obznanjeno je javnosti i da će Almodovar po prvi put u karijeri učestvovati u trci za Oskara, kao španski predstavnik ove godine. Euforično raspoloženje domaćina kulminiralo je na završnici, gala zatvaranju festivala, koje je tradicionalno prenosila i španska televizija.

Valjadolid, kao grad kulture, nedaleko od univerzitetske Salamanke, ne voli muziku – sve ono što turistički reklamira Španiju, ovde je prezreno, počev od narodnjaka i flamenka, sve do koride. Valjadolidom vlada otmena tišina. Ne peva se čak ni na svadbama.

U međuvremenu je umrla Amalija Rodrigez, najveća pevačica portugalskog fada, čije je koncerte pedesetih, po Parizu, sa zanosom slušala Simon de Bovoar, kako svedoče njena *Sećanja*. Amalijina pesma *Alfama*, posvećena istoimenoj boemskoj četvrti Lisabona, zauvek će me zarobiti u sećanju na jedno junsко subotnje podne, kada sam sedela na ogradi malog parka, posmatrajući život buvlje pijace, po kojoj je trčao dečak sa ukradenim parom farmerki pod miškom, praćen povicima Afrikanaca iz Mozambika: zvonjava tramvaja, prolaznici se sakrivaju u kapije i ulaze, jer je ulica široka koliko i škripavi, drveni, muzejski eksponat. Tramvaj mirno u tišini stoji, dok kafedžija ne skloni isturenim sto sa kockastim stolnjakom. Takvi su nekad išli i Novim Sadom i Beogradom. Zašto su sklonjeni sa naših ulica? Pitanje isparava dok se masline kotrljaju nizbrdo ka luci, odakle svakoga jutra kreće Vasko de Gama ka cimetnoj, biberavoj Indiji, miris velikih lignji koje se na ražnjićima prže, uz režnjeve crnog luka i crvenu papriku mami suze, a višnjevo sirće Herez, prosuto po zelenoj, reckavoj endiviji, draži nozdrve...

Vraćam se da bih ponovo došla.